

3 СЕКЦИЯ
ЕУРАЗИЯЛЫҚ КЕҢІСТІКТЕГІ ЖАҢА БАҒЫТТАРДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕР: «ТУҒАН ЖЕР», «ҚАЗАҚСТАНҒЫ ҚАСИЕТТІ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ», «ҚАЗАҚСТАННЫҢ КИЕЛІ ЖЕРЛЕРІНІҢ ГЕОГРАФИЯСЫ» ІСКЕ АСУЫ. НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ НА ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: «ТУҒАН ЖЕР», «ДУХОВНЫЕ ЦЕННОСТИ КАЗАХСТАНА», «САКРАЛЬНАЯ ГЕОГРАФИЯ КАЗАХСТАНА».

ӘОЖ.221 «19»

Байназарова Б.Ә. *

т.ғ.к. «Өрлеу» БАҰО» АҚ Ф Түркістан облысы және Шымкент қаласы бойынша
ПҚБАИ аға оқытушысы, Шымкент, Қазақстан
АТТЫ ТІЗГІНДЕГЕН ҰЛЫ КӨШ ТАРИХЫ

Автор корреспондент: fis.303@mail.ru

Түйін: Ұлы Дала жерін мекен еткен ата бабаларымыздың табиғат ресурстарын пайдалану стратегиясы мен тактикасы, көшіп-қону әдістері, қоғамдық қатынастар жүйесі, шаруашылықты ұйымдастыру түрлері, мәдени сұраныстарының өтелуі - міне, осының барлығы көшпелілер өркениетін қалыптастыруға негіз болғанын білеміз.

Тарихи мәліметтерге сүйенсек, біздің жыл санауымыздың IV мыңыншы жылының соңында Еуразия сахарасының адамдары даланың ең жүйрік аңы - жылқыны қолға үйреткен. Бұл жөнінде Елбасы: «Қазіргі қоғам өмірінің ажырамас бөлшегіне айналған көптеген бұйымдар кезінде біздің өлкемізде ойлап табылған. Ұлы даланы мекен еткен ежелгі адамдар талай техникалық жаңалықтар ойлап тауып, бұрын-соңды қолданылмаған жаңа құралдар жасаған» - деп атап көрсетеді.

Қазақ халқының дүниетанымында жылқының алатын орны ерекше. Айталық, жас баланың алғаш атқа отырғанын атап өту рәсімі - «тоқым қағар» тойынан бастап, адамның бұл өмірден өткенінің белгісі «ат тұлдауға» дейінгі бүкіл пәнилік тіршілікті жылқымен байланыстырған.

Кілттік сөздер: Ұлы Дала, қазақ халқы, өркениет, жылқы, туған жер, ел қорғау, атты әскер.

Әр ұлттың ғасырлар бойы жинап, тарих сұндырынан өткізген және өзгеден ерекше етіп көрсететін бай асыл мұрасы-зағтай және рухани мәдениеті. Бірнеше ұрпақтан қалған асыл мұраны ғылыми тұрғыдан зерттеп, зерделеп адамзат үшін құндылығын дәлелдеген отандық ғалымдар: М.Қозыбаев, К.Ақышев, К.Байпақов, Р.Бердібаев, А. Сейдімбеков және т.б. болды. Олар өздерінің еңбектерінде халқымыздың бай мұрасын көшпелілер өркениетімен тығыз байланыста қарастырып, бүгінгі әлеуметтің сол мұраны азық ретінде қолдана білуі және жүзеге асыру деңгейіне де баға берді. Ұлы Дала жерін мекен еткен ата бабаларымыздың табиғат ресурстарын пайдалану стратегиясы мен тактикасы, көшіп-қону әдістері, қоғамдық қатынастар жүйесі, шаруашылықты ұйымдастыру түрлері, мәдени сұраныстарының өтелуі - міне, осының барлығы көшпелілер өркениетін қалыптастыруға негіз болғанын білеміз.

Тарихи мәліметтерге сүйенсек, біздің жыл санауымыздың IV мыңыншы жылының соңында Еуразия сахарасының адамдары даланың ең жүйрік аңы - жылқыны қолға үйреткен. Осы кезеңнен бастап салт атты көшпелілер пайда болған. Белгілі зерттеуші археолог К.Ақышев тағы жылқыны қолға үйретуді: «Верховой конь в истории развития человеческой цивилизации сыграл такую же роль, как паровая турбина для прогресса в индустриальную эпоху. Использование верховного коня, а затем коня как упряжное животное, ознаменовало начало покорения человеком времени и пространства», - деп

жоғары бағалайды [1, 107 б.]. Шығыс жә

не Батыс деректеріне қарағанда, жылқы малы алғаш рет Орта Азияда Түркістанның Иранға жақын өлкелерінде қолға үйретілген. Негізінде бұның б.э.б. 8000-4000 жылдар арасында болғандығы айтылған. Өйткені Орта Азияда, түркілердікі деп анықталған қорғандарда жасалған археологиялық қазбалардан шыққан нәтижелер бұл теорияны дәлелдейді.

Адамзат баласының өмірінде алғаш рет қолданысқа енген дүниелерінің отаны осы мекен екені даусыз. Бұл жөнінде Елбасы: «Қазіргі қоғам өмірінің ажырамас бөлшегіне айналған көптеген бұйымдар кезінде біздің өлкемізде ойлап табылған. Ұлы даланы мекен еткен ежелгі адамдар талай техникалық жаңалықтар ойлап тауып, бұрын-соңды қолданылмаған жаңа құралдар жасаған» - деп атап көрсетті[2]. Осындай сайын даланы мекендеп, тарихтың беталысын талай рет түбегейлі өзгертіп қана қоймай уақыт пен кеңістікті табиғатпен тілдесе отырып игерген көшпелілер «Ұлы дала кітабын ішкі түйсігімен қабылдап, меңгеріп, жоғары күштің берген сыйы, рақымы деп басын иіді». Олардың мақсаты қуаң даланы игеріп, табиғатты өзгерту емес, қайта оның ажырамас бір бөлігіне айналуға бағытталған болатын. Бұдан біз көшпелілердің, жалпы адамзаттың табиғат құбылыстарына тәуелді болғанын аңғарамыз.

Моңғолтанушы ғалым Эренжен Хара Даван: «Кочевники-скотоводы отличаются вообще глубоким знанием природы, где и в какое время травы достигают большого богатства и большой питательности, где лучше водные бассейны, на каких перегонах необходимо запастись провиантом и на сколько времени и т.д.» - деп, көшпелілердің тұрмысын суреттейді[3]. Сондықтан олардың қабілеті мен қарымының ақыл-парасатымен өзара үндесуі - жоғары ұйымдастырылған өмір салтының нәтижесі деп білуге болады. Дүние танымдық көзарасында өзін табиғаттың бөлінбес бөлшегі ретінде түсінгі болғанын білеміз. Мысалы, арғы ата-бабаларымыздың тұрмыс тіршілігін бейнелейтін биік жартастарға, үңгір ішіндегі қабырғаларға, жеке құлпытастарға салынған таңбалы суреттер бізге жеткен мәдени жәдігерлер болып табылады. Мысалы, Алматы қаласынан 160 шақырымдай жерде, солтүстік-батыс бағытында орналасқан Таңбалы тастардағы таңбаларды - петроглифтерді зерттеген А.Г. Максимова бұл суреттердің жалпы саны бір мыңан асатынын анықтаған. Сондай-ақ, Оңтүстік Қазақстанда Қаратау жотасынан табылған суреттер біздің арғы бабаларымыздың жауынгерлік рухының жоғары болғанын аңғартады. Жаугершілік пен аңшылыққа байланысты орындалатын әдет-ғұрыптар мен ойын- сауық көріністері осыған дәлел. Сол жартастар мен мазарларға салынған суреттер, түрлі ою-өрнектер мен символдық белгілер ұлтымыздың ұмытыла бастаған рухани дүниетанымынан мәлімет беретінін аңғарамыз.

«Орхон ескерткіштері» оның ішінде Білге қаған, Күлтегін, Тонықұқ, Ел етміш қаған (Мойынчұр, Тарият ескерткіші), Тэс, Сужи және т.б. бітіктастары мен ескерткіштерінде Орталық Азия тарихына байланысты, оның ішінде қазақ жылқылары туралы мол деректер бар. «Сужи құлпытасының» бетінде «Қырғыз ұлымын, бойла құтлық ярғанмын. Құтлық баға тарқанның оға бұйрығымын. Менің атағым күншығысқа, күнбатысқа таралды. Бай едім, он мың қара малым бар еді, жылқы сансыз еді» - дейді.

Орхон бітіктастары мен ескерткіштері тарихи мазмұны мен деректанулық тұрғыдан аса құнды. Онда Түрік Елінің саяси тарихы толықтай қамтылмаса да, едәуір дәрежеде хатталынып қашалған. Сондықтан орхон бітіктастары мен ескерткіштері ішінде ең ірісі Білге қаған бітіктасы мен Күлтегін бітіктасында көне түріктердің этносаяси тарихы, этномәдениеті және және т.б. жақтарына қатысты мол деректер бар.

12 жылдық мүшелді көшпенділер ойлап тапқанын француз ғалымы Эдуард Шаванн «Le Cycle turc des Douze Animaux» атты еңбегінде баса айтып өтеді. Ол 12 хайуанның аты берілген күнтізбені түркілерден қытайлар алғанынына бірнеше дәлел де келтіреді. Көшпелілердің жылқыны қолға үйретуі нәтижесінде дала тағысы үй жануарына, ал бір жерді тұрақты мекен еткен адам далалыққа айналды. Тұлпар адамды жертөле, кепе үйлерден жазыққа, Ұлы Далаға алып шықты. Осылайша, әлемде өмірдің жаңа түрі –

көшпелі өмір салты пайда болды. Көшпеліліктің пайда болуынан жаңа кеңістікті игеру мүмкіндігі жүзеге асып, «бұл жаңалық тұрғысынан алғанда, адамның ғарышқа ұшуымен пара-пар жаңалық» болды[4].

Қазақ халқының дүниетанымында жылқының алатын орны ерекше. Қазақтар адам мен оның жан серігі атына біртұтас әлем ретінде қарағанын. Айталық, жас баланың алғаш атқа отырғанын атап өту рәсімі - «тоқым қағар» тойынан бастап, адамның бұл өмірден өткенінің белгісі «ат тұлдауға» дейінгі бүкіл пәнилік тіршілікті жылқымен байланыстырған. Сыйлы қонаққа ат мінгізу, күйеу жігіттің қалыңдық алуына алғаш барғанда ат байлауы, ұрыс кезінде жау қоршауында қалған қолбасшыға ат сүйек беріп құтқару, т.б. дәстүрлер жылқының қазақ халқының шаруашылығында ғана емес, әлеуметтік өмірінде де үлкен мәнге ие болғанын білдіреді.

Қазақ халқы жылқыны, ең алдымен, ел қорғаны ердің жан серігі деп дәріптеген. Мысалы, Абылайдың «Нарқызылы», «Алшаңбоз» бен «Құлашасы», Қабанбайдың «Қубасы», Әбілхайырдың «Ақбозы», Райымбектің әйгілі «Көкойнағы», Исатайдың «Ақтабанын», «Кесікқұлағын», Ағыбайдың «Ақтаңкерін», «Көкбестісін», Нурызбайдың «Ақауызын», «Қызылауызын», Баязақ батырдың «Кертайлағын», Жанқожаның «Құдайберген торы», «Ақмоншақ», «Мәстекқара», «Көкешкі», «Ешкібасын» атап кетуге болады.

Екіншіден, қазақ халқы жылқыны спорттық ойын-сауықтарда азаматтың мерейін асыратын, сал-серілік пен сәнділіктің шырайын келтіретін текті жануар деп есептеген. Үшіншіден, дәстүрлі қазақ қоғамында байлық мөлшері тек жылқымен ғана өлшенген. Жылқысының саны 5000-нан асатындар ғана бай санатына жатқызылған.

Белгілі түркітанушы ғалым В.В.Радлов: «Қазақтар үшін ол малдың (жылқының) асыл тастай көркі - барлық сұлулық атаулының жиынтығы. Қазақ атты сүйікті әйелінен де артық көреді. Өте әдемі, текті ат үшін жұрт сыйлайтын өте әділ де адал адамдардың өздері ұрыға айналады», - деп жазады [4, 1 б.].

Қазақ халқы жылқы малын пайдалануына қарай 3 топқа бөлген. Бәйгеге қосатын жүйрік жылқыларды *тұлпар*, *арғымақ*, *сәйгүлік*, ауыр жүк артуға, алыс жолға төзімді жылқыны *қазанат*, еті мен сүті үшін өсіретін қалған жылқылар *жабы* деп атап, әлпештеп, ерекше күтімге алған. Жылқыны жеті қазынаның бірі деп қарауы да тегіннен тегін емес. Қазақтың сөз тіркесі, мәтелінің 30 пайызы атқа қатысты айтылады.

Мәжіліс депутаты Бекболат Тілеухан: «Қоғамнан орын таппаққа бет алған жанды қазекен «ат жалын тартып мінді» десе, мансапқа қолы жеткенді «атқамінер» дейді. Ұшқыр (бұл да атқа қатысты сөз) ойлы жанды «ат сүрінгенше ақыл тапқан» деп, баршаның көңілінен шыққан кісіні «су төгілмес жорға» дейді. Билік алғанды «екі тізгін, бір шылбырды қолына алған» десе, әріптесіне «үзеңгі жолдас» деп ат қойған. Сыйы асып, елге еңбегі өткен егде кісінің қадіріне байланысты «жақсы аттың жағын ашпайды» дейді. Ақылы асқан жасты «тайында тұлпардан озған» деп бейнелейді. Өзі біліп, іс қылғанды «қамшы салдырмас» десе, ісі баяу жайбасарды «шабан» деген. Істің байыбына бойламайтын, шала шешімді «ат үсті» деп атап, аңқауды «астындағы атын алты ай іздеген» деп қағытады. Ала қотырын үйірге жұқтырған кеселді малдай бүлікшілді «ел ішін алатайдай бүлдірген» деп сипаттаса, кетіскен жанды «ат құйрығын кесісті», табысқан жанды «ат айналып, қазығын тапты» деп, атап көрсетіп, жылқының қазақ қоғамының барлық сласына, дүниетанымына етене сіңгендігіне тоқаталады.

Жылқы малының қыр-сырын, түрлері мен түстерін, аурулары мен емін білген және еті мен сүт өнімдерінің құнарлығын дәлелдеген Ж.Бабалықұлының мәліметі бойынша, Қытай Халық Республикасы Іле Қазақ автономиялы облысы корпоративке: «Шынын айтқанда ХІХ ғасырдың соңы ХХ ғасырдың басындағы иісі қазақ қолындағы жүз жиырма миллион қойдың ең соңғы отарын, жиырма миллион жылқының ең соңғы үйірін өткізгені» баяндалады[6, 169 б.].

Десек те, ғалымның мына пікірімен келіспеуге негіз жоқ сияқты: «Кочевые народы были религиознее оседлых; в силу кочевого быта они не накапливали недвижимые

имущества, а потому и не впадали в соблазн, из за страха потери их, кривить совестью, изменять. Кочевник всё что ему было дорого, носил в душе, а горожанин всё ему дорогое видел в материальном достатке»[1, 54].

Көшпелі өмір салты бабаларымыздың зеректігі мен байқампаздығы мен есте сақтау қабілетін дамытты. Ол жөнінде: «Кочевник за 5-6 вёрст (*шамамен 6,042 шақырым – Б.Б.*) замечает человека, спрятавшегося за куст или камень и высматривающего из-за них. Он на дальних расстояниях распознает дым от разложенного костра, пар кипящей воды и т.п. Различает животных, людей за 25 верстна равнине, зарей (*таң атысында – Б.Б.*), когда воздух прозрачен» - деп бейнелейді[1, 196].

Еуразиялық кеңістіктің бір бөлігінде орналасқан Ұлы Даланың мәдени ошақтарының бірі - Ботай мәдениеті адамзаттың осыдан 6 мың жыл бұрын алғаш рет атқа мініп, көшпелі тұрмыс салтын өткергенін дәлелдеп берді. К.Ясперстің пікірі бойынша, «Использование лошади ...привело к тому, что человек оторвался от привычной почвы, ему открылись дали и свобода передвижения, возможность создания новой, превосходящей прежнюю боевой техники, появлению господствующего слоя, способного приручить лошадь, и подчинить ее своей воле, проявить личное мужество наездника и воина, оценить красоту животного»[7]. Демек, көшпелілердің атының тұяғы Қытай қорғанынан Шығыс Еуропаға дейін және Орал тауларынан Үндістан мен Мысыр жеріне дейін жетуі жылқы малының арқасында жүзеге асқан. Көшпелілер өркениетінің кеңістікті игеруінің құралы ретінде жылқының ерекше рөлі бар. Жылқыны адам еркіне көндіру арқылы адамзат кеңістікті меңгеру ісінде үлкен қадам жасағыны белгілі. Көшпелілердің жойқын шабуылдары мен шапшаң қозғалысы әр түрлі мәдениеттердің сұхбаттасуына мүмкіндік берді.

Атқа міну мәдениеті мен жылқы шаруашылығы жер жүзіне Ұлы даладан тарағаны тарихтан белгілі. Қазақ жерінде алғаш рет жылқының қолға үйретілгені туралы қазба жұмыстары дәлел болады. «Ту ұстаған салт атты жауынгердің бейнесі - батырлар заманының ең танымал эмблемасы, сонымен қатар, атты әскердің пайда болуына байланысты қалыптасқан көшпенділер әлемі «мәдени кодының» айрықша элементі».

Адамзат үшін көп жағдайда пайдалы тұстарымен бірге адам шығынына, апатқа әкелген тұстары да болды. «XX ғасырдың бас кезінде Қазақстандағы және басқа елдегі қазақтардың қолында «жиырма миллионға жуық жылқы болған» деген болжам бар» деп көрсетеді Ж.Бабалықұлы.

Тендессіз революция шаруашылық пен әскери салалардың дамуына жол ашты. Жаугершілік заманда бабаларымыз өздерімен бірге үйір-үйір жылқы айдап жүретін болған. «1920 жылдары қазақтың кейбір шаңырағында 30-40 мыңға жуық жылғы малы болыпты. Ал бүкіл қазақ даласында жиырма миллионға тарта жылқы басы бар еді» деген мәлімет келтіреді белгілі этнограф, ғалым Жағда Бабалықұлы. Кеңес өкіметінің әскери-әміршіл жүйесінің орнатқан солақай саясатының кесірінен бұл көрсеткіш күрт кеміді.

Ә.Бөкейханың осы бір қасиетті жануардың қадірін біле бермеген кейбір халықтар туралы айтқан мына сөзінен байқауға болады: «Орыста бұрын атқа міну әдеті болмаған. Осы күнгі хохолша сиыр жегіп, өгіз мініп күн көрген» - дейді[8]. Олар өзінің қол астына күштеп енгізіп алған түріктерден көріп, салт-дәстүрін байқап, біздің қазаққа ұқсағаннан соң, «Казаший» («Казачье войско») атанып кеткенін айтады.

Тарихта көшпелілердің көрші елдерге жылқыларын сату арқылы пайда таппақ әрекетінің өздеріне «тоқпақ» болып тигендері белгілі. Соның бірі- ноғайлардың орыстарға жылқы сатуынан орыс атты әскері қалыптасып, алдымен олардың өздерін, содан кейін Орта Азия, Сібірді басып алуына негіз қаланды.

В.Д.Назаровтың бақылауына сүйенсек, далалық жылқының құны ХҮІ ғ. алғашқы жартысында орыс базарларында 1,5-2 рубль болған [9, 61].

ХҮІІ ғ. екінші жартысында ноғайлар үшін жылқыны Қырым мен Азовқа айдау тиімді болды. Өйткені бұл кезде ақшасы мол дворяндар молдаваның, түріктің және немістің жылқыларын қымбат болса да сатып алуға ұмтылды.

Далалық жылқыларды орыстар арғымақ, жорға, мініс және шаруа жылқылар деп бөлді. Сауда барысында олардың арық, семіздігі мен жасы да қатаң есепке алынды.

Бір сөзбен айтқанда, Ресейге екі ғасыр бойы жылқы айдаған ноғайлар сол арқылы орыс атты әскерінің қалыптасуына орасан зор қызмет етті. Бұл қызметі арқылы олар өздерінің әскери қуатын нығайта берді.

Қытай тарихшыларының айтуына қарағанда, Өзбекстанның Ферғана өлкесінде өсірілген асыл тұқымды жылқыларды алу үшін Қытай соғыс жариялаған. Ферғана өлкесі соғыста жеңілгені үшін келісімшарт бойынша Қытайға жыл сайын бұл өлкеде өсірілген айғырлардан жіберіп тұрған, сөйтіп жергілікті Қытай жылқыларының тұқымын жақсартып отырған. Қытайлар атты әскери бірліктерін түркілердің жылқыларын пайдалана отырып құрған. Жоңышқа егуді, жылқыларының күтілуі мен бапталу техникаларын түркілерден үйренген. Сондай-ақ, Қытай тарихшыларының мәлімдеуінше, ғұндардың ерекше сүйгені - бәйге бермес жүйрік тұлпарлар болған. Қытай әскербасылары ғұн жылқысын ерекше бағалаған. Күніне мың ли (500 км) жүгіретін олардың тұлпарларын «айтылмайтын ұлы қазына» - деп, оларды «тәңірлік», «мың лилік», «хан терілік» деп атаған [10, 156 б.].

2018 жылы 7 желтоқсанда Африка құрылығында орналасқан Маврикий Республикасының астанасы Порт-Луи қаласында өткен ЮНЕСКОның Материалдық емес мәдени мұраларды қорғау жөніндегі Үкіметаралық Комитетінің XIII сессиясында Қазақ ұлтының жылқы бағушыларының көктемгі дәстүрлі әдет-ғұрыптары бүкіл адамзаттың материалдық емес мәдени мұрасы ретінде мойындалып, тиісті тұжырым жасалынған.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев 2018 жылдың 21 қарашасында «Рухани жаңғыру» бағдарламасының жалғасы ретінде «Ұла Даланың жеті қыры» атты мақаласын жариялап, Ұлы даламыздан бастау алған: атқа міну мәдениеті, ежелгі металлургия, аң стилі - тұрмысымыздың сапалы да ауқатты болғаны; алтын адамның табылуы, түркі әлемінің бесігі саналуы, Ұлы Жібек жолының кесіп өтуі - мәдениетке бай болғандығы; алма мен қызғалдақтың Отаны болып есептелуі - жеріміздің киелілігінің белгісі екендігіне назара аударды.

Елбасы ұлттық тарихымызды жан-жақты ой елегінен өткізіп, терең зерделеу үшін тарихи сананы жаңғырту қажеттігін басты мақсат-мұрат етіп қойды. Оны бастау үшін «Архив-2025», «Ұлы даланың ұлы есімдері», «Түркі әлемінің генезисі», «Ұлы даланың ежелгі өнер және технологиялар музейі», «Дала фольклоры мен музыкасының мың жылы», «Тарихтың кино өнері мен телевизиядағы көрінісі» сияқты іргелі алты жобаны ойлы негіздермен жүзеге асыру міндетін күн тәртібіне қойып отыр. Бұл жобалардың әрқайсысы ұлттық тарихымызды түгендеп, тарихи сананы жаңғырту ісіне елеулі үлес қосары анық.

Оларды іске асыруда еліміздің тарихшы, әдебиеттанушы, мәдениеттанушылары үшін ауқымды да, жауапты жұмыстар басталып отыр. Мұндағы мақсат айқын, ол - еліміздің төл тарихын білу арқылы тарихи сананы қалыптастыру. Ал тарихи сана арқылы ұлттық сана өсіп жетіледі, ұлттық санамыз биік деңгейге көтерілсе, егемендігіміз тұғырлы болатыны анық.

Әдебиеттер тізімі

1. К.Ақышев. Древняя культура саков и усуней долины реки Или, Алматы, 1963
2. Назарбаев Н. «Ұлы Даланың жеті қыры»
3. Эренжен Хара-Даван. Чингисхан, как полковдец и его наследие. Алма-Ата, 1992 .
4. Байтелиева Ж.Д. Жылқы ұғымы туралы. <http://www.iref.kz/zhyil-yi-yimyi-turalyi/>
5. https://e-history.kz/kz/publications/view/4884?utm_referrer=https%3A%2F%2Fzen.yandex.com
6. Бегманов Қ. Этнографпен әңгіме. Алматы, - Дәстүр, 2010ж.
7. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва, 1991. С.71.
8. Бөкейхан Ә. Қазақтың тарихы. II - бөлім. - ШТЖ, III Т., 382 б. Астана-«Сарыарқа» Баспа үйі, 2009ж.

Аннотация: Мы знаем, что стратегии и тактика использования природных ресурсов Великой степи, иммиграционные методы, система общественных отношений, организация хозяйства, компенсация культурных потребностей - все это породило формирование кочевой цивилизации.

В конце IV тысячелетия до нашей эры, согласно историческим данным, одомашнивание лошади впервые было произведено жителями евразийского континента. Учитывая этот факт, Глава государства сказал: «Наша земля, без преувеличения, стала местом, откуда происходят многие предметы материальной культуры. Много из того, без чего просто немыслима жизнь современного общества – было в свое время изобретено в наших краях. В своем развитии насельники степей открыли миру множество технических новшеств, стали родоначальниками изобретений, которые до сих пор используются во всех частях света»

В понимании казахов лошадь воспринималась как духовный спутник всей жизни и составляло единое целое, единый мир. Известно, что имеются обряды посвященные начальному этапу жизни ребёнка («тоқым қағар»), а так же связанные с последним проводом человека в иной мир («ат тұлдау»). Конечно, в первую очередь, образ героя-батыра верхом на коне, в понимании народа, воплощался с настоящим защитником родной земли. Во-вторых, спортивные состязания верхом на лошади подчеркивало достоинство всадника и придавало ощущение красоты и элегантности.

Abstract: We know that the strategies and tactics of using the natural resources of the Great Steppe, immigration methods, the system of social relations, the organization of the economy, the compensation of cultural needs - all this gave rise to the formation of a nomadic civilization.

At the end of 4 millennia BC, according to historical data, the domestication of the horse was first produced by the inhabitants of the Eurasian continent. Given this fact, the Head of State said: “Our land, without exaggeration, has become a place where many items of material culture come from. Much of that, without which the life of modern society is simply unthinkable, was invented in our time. In their development, the inhabitants of the steppes discovered a lot of technical innovations to the world, became the founders of inventions, which are still used in all parts of the world”.

In the understanding of the Kazakhs, the horse was perceived as a spiritual companion of all life and constituted a single whole, a single world. It is known that there are ceremonies dedicated to the initial stage of the child’s life (“toqım qağar”), as well as those associated with the last person’s lead to another world (“at tuldau”). Of course, in the first place, the image of the hero-batyr, on horseback, in the understanding of the people, was enamored with a real defender of his native land. Secondly, sports on horseback emphasized the dignity of the rider and gave a sense of beauty and elegance.